

Schaal van rechtvaardigheid

De schaal van rechtvaardigheid is een ethisch continuüm.¹ Dit is een lineaire weergave van morele gradaties, met als ijkpunten een vijftal typegevallen van menselijk schuld. Het continuüm begint met de casus van een passief onwetend schuld, waarvan de morele status vergelijkbaar is met die van een onschuldige omstander, en eindigt met de casus van het patriottische schuld, waarvan de morele status sterk in de buurt komt van een (quasi)-combattant.²

A

B

A. De casus van het passieve, onwetende schuld

Stel dat vijandelijke combattanten zich tijdens een militaire actie gaan verschuilen in een school of een ziekenhuis in de hoop dat ze daar, omwille van de aanwezigheid van non-combattanten, niet zullen aangevallen worden. Stel verder dat dit gebeurt zonder medeweten, laat staan instemming, van de burgers aanwezig in deze infrastructuur. In dat geval vormen de aanwezige burgers passieve, onwetende menselijke schuld. Hun morele status verschilt in niets van de morele status van de burgers die zich toevallig in de nabijheid van de infrastructuur zouden bevinden. Wat hen tot menselijk schuld maakt, zijn de *intenties* van de vijandelijke strijders, en niet zozeer het feit dat die aanwezige burgers onbewust een ontradend effect zullen genereren.

B. De casus van het patriottische schuld

Stel dat tijdens een offensieve militaire actie een groep patriottische burgers zich vrijwillig posteert voor hun oprukkende combattanten, om op die manier de kans op succes van die actie te vergroten. Enerzijds biedt dergelijke tactiek de mogelijkheid aan de oprukkende combattanten om ongehinderd te kunnen vuren op de tegenstander vanachter een fysiek schuld gevormd door die burgers. Anderzijds, is er de hoop dat de tegenstander door de aanwezigheid van die menselijke schuld zich terughoudender zal gaan opstellen. Moreel-

---

¹ Het *jus in bello* is het geheel van principes dat moet gerespecteerd worden tijdens de vijandelikheden. De theorie van de rechtvaardige oorlog bevat naast het *jus in bello*, ook nog twee andere componenten: het *jus ad bellum* en het *jus post bellum*. De criteria van het *jus ad bellum* (bijvoorbeeld: het hebben van een rechtvaardige zaak, goede intentie, legitiem gezag, enz.) moeten helpen bij het bepalen of het starten van een oorlog al dan niet gerechtvaardigd is. Het *jus post bellum* tot slot, geeft aanwijzingen over de manier waarop de periode na de oorlog moet aangepakt worden. Hierbij gaat het dan meer specifiek over vraagstukken betreffende herstel, compensatie, bestraffing, regimeverandering, enz.

² Carl Ceulemans (2019) De immuniteit van non-combattanten en irreguliere oorlogvoering. *De ethische problematiek van menselijke schuld*. ANTW 111 (1): 5–28. DOI: 10.5117/ANTW2019.1.002.CEUL.

intuïtief zijn we geneigd om deze patriottische schilden te gaan beschouwen als quasi-combattanten of zelfs als combattanten.

Burgers als menselijk schild in bijvoorbeeld de oorlog met IS

Een partij laat de tegenpartij denken dat er zich belangrijke/gevaarlijke personen bevinden op een bepaalde locatie, in de hoop dat de tegenpartij vuur zal openen/bommen zal werpen op deze plek. In werkelijkheid bevinden zich slechts burgers op deze locatie. Men hoopt zo dat de tegenpartij afgeleid zal zijn van het werkelijke doelwit. Daarnaast zorgt het ervoor dat de tegenpartij in een slecht daglicht wordt geplaatst in de media: onschuldige burgers zijn slachtoffer geworden.

Het Spartaanse ideaal waarbij niemand (passief) als menselijk schild gebruikt kan worden, maar iedereen in de staat/samenleving is opgevoed en onderwezen om (actief) te participeren als combattant. Vanaf de geboorte wordt iedereen die niet past of kan meegaan in deze samenleving en bestuursvorm ofwel geëxecuteerd of verbannen. Macht wordt gemeten op basis van kracht, discipline en eer. Vooral de eer dicteert dat niemand zich als 'onschuldige burger' afzijdig houdt bij het beschermen of vechten voor de staat. Iedereen is het schild van de staat, want iedereen is krijger en combattant.

Burgers bewust inzetten als menselijk schild door ze bijvoorbeeld allemaal in het centrum van een stad, of in de middeleeuwen in de burcht te laten 'schuilen'. De strijders nemen tussen hen plaats en hopen op die manier de tegenstander te ontmoedigen een aanval te plaatsen.

Wanneer een zelfmoordterrorist zich voor zijn eigen heilige oorlog als martelaar in de strijd werpt en zich met een bomgordel in een menigte tot ontploffing laat brengen worden er veel onschuldige burgers gedood. Burgers worden in dit geval niet gedwongen, maar wel gebruikt om het doel van de oorlog te bereiken, sterker nog: om zijn doel te bereiken is het zijn bedoeling zoveel mogelijk slachtoffers te maken onder ongelovige tegenstanders, ongeacht of deze gewapend zijn of niet.

Een Geestelijk Verzorger die aan het begin van Wereldoorlog II met Nederlandse soldaten meegaat in krijgsgevangenschap.

In de oorlog in Bosnië zijn Nederlandse militairen gevangen genomen/gegijzeld. Zij zijn in die periode als menselijk schild vastgebonden aan bruggen.

Aan de poort van het militaire kamp in Irak staan Nepalese burgers die bezoekers moeten controleren, de militairen lopen zo minder risico. De Nepalezen staan daar vrijwillig, ongewapend en worden er voor betaald.

In het scenario van de patriottische burgers kunnen we intuïtief twee factoren aanwijzen die zouden kunnen verklaren waarom in dit geval de menselijke schilden wel een legitiem doelwit gaan vormen. Een eerste factor is die van de *directe participatie aan de vijandelikheden*. Door zich te posteren voor de oprukkende strijders gaan de menselijke schilden als het ware een actief onderdeel uitmaken van een gecoördineerde militaire actie. Een tweede factor is die van de *vrijwilligheid*. Wie zich als burger vrijwillig aandient om op een gecoördineerde wijze als schild te fungeren in een militaire actie, kan niet langer op een geloofwaardige manier beschouwd worden als een non-combattant. Maar wat is precies het aandeel van beide factoren in de toekenning van een (quasi)-combattantenstatus aan de patriottische schilden?

Gedwongen

Vrijwillig

De toekenning van een morele status aan een schild gebeurt bij de gedifferentieerd aanpak op basis van twee factoren: de functie van het schild (enkel ontradend of ook blokkerend) en de vrijwilligheidsgraad van het schild. Dit liet ons toe om nog een drietal bijkomende intermediaire referentiepunten te definiëren: het *gedwongen blokkerend schild*, het *vrijwillig ontradend schild* en het *gedwongen ontradend schild*.

Ontradend:

Bij ontrading is er de hoop dat de tegenstander door de aanwezigheid van onschuldige burgers een bepaald doelwit niet zal aanvallen.

Blokkerend:

Menselijke schilden kunnen ook letterlijk gebruikt worden als een fysieke bescherming tegen vijandelijke aanvallen. In dat geval vormt het schild als het ware een obstakel waarachter een combattant zich kan verschuilen en de strijd verderzetten.

(Meerdere malen uitprinten)

Nabespreking

Bespreek onderstaande categorieën vragen en sluit af met een samenvatting.

Inhoudelijke vragen

- Ben je als je ‘uitgenodigd’ wordt te schuilen op een (relatief) veilige plek actief of passief schild? En wanneer verandert die status?
- Zijn krijgsgevangenen actief of passief schild?
- Is er een verschil tussen een gedwongen en een onwetend schild?
- Wat maakt het uit of iemand vrijwillig of onvrijwillig menselijk schild is voor de aanvaller?
- Wanneer ben je een schild?
- Hoe zou jij iemand helpen die doodsbang is?
- Wat verbindt jullie? Waarom?

Ethische vragen

- Welke waarden spelen in deze Schaal van rechtvaardigheid een rol en wat is voor jou de centrale waarde?
- Wat maakt een oorlog/conflict rechtvaardig?
- De samenleving bepaalt wat rechtvaardig is en wat niet, of is er een overstijgende ‘norm’ (Athene versus Sparta)?
- Wanneer kun je spreken van vrijwilligheid?
- Zijn mensen altijd in staat voor rechtvaardigheid te kiezen?
- Wie spreekt recht? De krijgsmacht, de groep, ik?
- In hoeverre kan je als individu (onderdeel van de groep) een eigen keuze maken?
- Is een menselijk schild altijd tegen iets?

Evaluatieve vragen

- Wat vinden jullie van elkaars uitkomsten? Zijn er betere of minder goede uitkomsten?
- Wat vinden jullie van elkaars werkwijzen? Zijn er betere of minder goede werkwijzen?
- Zijn er verbeteringen mogelijk?
- Welke verbanden kun je leggen met andere ethische vraagstukken?